

ВПЛИВ БЛИЗЬКОСХІДНОЇ ПОЛІТИКИ США НА СТАБІЛЬНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ

Анотація. В статті досліджується питання впливу еволюції близькосхідної політики США на характеристики системи безпеки в регіоні. Встановлено основні джерела загроз регіональній стабільності, основних генераторів загроз та елементів, зацікавлених в збереженні стабільності системи. Доводиться гіпотеза, що виведення військ США з Іраку та зміна зовнішньополітичного курсу Вашингтону щодо Близькосхідних держав і Ірану зокрема спричинили руйнування існуючої структури зв'язків між елементами системи безпеки, зав'язаної на США, і як наслідок – зниження загального фону безпеки в регіоні.

Ключові слова: політика США, Близький Схід, система безпеки, Іран, стабільність.

Abstract. In the article the rewere researched questions of influence of US's Middle East policy's evolution on regional security system features. The main sources of regional stability threats, main generators of threats and elements interested in keeping systems table were determined. The hypotheses is proved, that with drawal of US troops from Iraq and change of Washington's foreign policy towards Middle East states, namely Iran, caused destruction of existing connections structure between elements of security system, based on the USA, and as a result – decrease of general security level in the region.

Keywords: USA policy, Middle East, security system, Iran, stability.

* аспірант кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

***Аннотация.** В статье исследуется вопрос влияния эволюции ближневосточной политики США на характеристики системы безопасности в регионе. Установлены основные источники угроз региональной стабильности, основные генераторы угроз и элементы, заинтересованные в сохранении стабильности системы. Доказывается гипотеза, что вывод войск США из Ирака и изменение внешнеполитического курса Вашингтона по отношению к ближневосточным государствам и Ирану в частности вызвали разрушения существующей структуры связей между элементами системы безопасности, завязанной на США, и как следствие — снижение общего фона безопасности в регионе.*

***Ключевые слова:** политика США, Ближний Восток, система безопасности, Иран, стабильность.*

Постановка проблеми. Безпекова політика Сполучених Штатів на Близькому Сході протягом тривалого часу є системоутворюючим елементом міжнародних відносин в цій міжнародній системі. Еволюція політики США на Близькому Сході прямо впливає на зміни контурів самої системи безпеки. Тому зміни близькосхідної політики США в останні кілька років стали причиною якісної зміни стабільності близькосхідної системи, трансформувавши як відносини США з основними елементами системи, так і функції США та інших гравців в забезпеченні стабільності в Близькому Сході.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Предмет нашого дослідження вивчався побічно як в вітчизняній, так і в зарубіжній науковій думці. Серед робіт іноземних авторів варто виділити роботу А. Фараза «Обама та Близький Схід: кінець моменту для Америки?» [1], в якій автор розглядає прорахунки адміністрації президента США. Серед робіт українських авторів треба відзначити колективну монографію «Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для

України», в якій детально розглядаються проблеми безпеки на Близькому Сході в контексті відносин України з державами регіону [2]. Однак загалом можемо констатувати відсутність публікацій, які б були повністю присвячені вивченню предмету нашої статті.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість досліджень близькосхідної політики США наразі націлені на вивчення причин зміни політики США та наслідків близькосхідної політики Штатів для розвитку регіонів. Натомість малодослідженим питанням залишається структурний детермінізм в системі безпеки на Близькому Сході, зокрема щодо впливу близькосхідної політики Штатів на структурні параметри системи безпеки та щодо зворотнього впливу динаміки розвитку системи на позиції США в регіоні.

Формулювання цілей статті. В статті проаналізовані причинно-наслідкові зв'язки між курсом США на Близькому Сході та ускладненням безпекової ситуації в регіоні, визначено основні причини зростання джерел нестабільності.

В цій статті ми підходимо до Близького Сходу в його вузькому розумінні (від Єгипту на заході до Афганістану та Пакистану на сході і Середньої Азії та Кавказу на півночі). Термін регіон використовується нами радше в географічному, аніж міжнародно-політичному значенні слова. А міжнародні процеси в цьому географічному регіоні розглядаються нами через призму системного підходу та структурно-функціонального розуміння системи безпеки в цьому регіоні.

Система безпеки Близького Сходу була докорінно змінена протягом 1980-их і початку 1990-их років. Ірано-іракську війну 1980-1988 років можна розглядати як системну, а операція «Буря в пустелі» 1991 року закріпила міжнародний порядок, при якому США не тільки опираються на своїх союзників в регіоні, але і самі безпосередньо впливають на відносини на Близькому Сході. З цього часу основними акторами в регіоні стали Іран, Ізраїль, США та Саудівська Аравія. Такий баланс сил влаштував США і

дозволяв більш ніж надійно контролювати процеси в регіоні. Протягом 1990-их років демонстрацією цього став досить багатообіцяючий (хоча і безрезультатний) процес врегулювання палестинської проблеми, а починаючи із 2003 року присутність військ США та НАТО в Іраку стала однією з головних обставин функціонування регіональної системи безпеки. В цьому контексті можемо зазначити, що дії США протягом минулих двох десятиліть років були цілеспрямовано направлені на регіоналізацію безпекового простору Близького Сходу, що тривалий час давало значні результати.

Така зовнішньо ініційована регіоналізація створила досить специфічну систему безпеки, стабільність якої гарантувалася і забезпечувалася військовою присутністю США в регіоні. Однак така військова присутність сприяла виникненню деяких побічних ефектів в безпековому середовищі, головним із яких можна назвати консолідацію незгодних із таким порядком речей. Ідейним ядром для такої консолідації стали самі ті явища, проти яких номінально і боролися Штати – релігійний фундаменталізм та радикальний ісламізм.

До припинення військової присутності США в регіоні система безпеки характеризувалася наступними основними характеристиками. Система була сильно гетерогенною, в її рамках можна виділити принаймні дві автономні безпекові підсистеми – ізраїльсько-арабське протистояння та палестинська проблема, а також аравійська підсистема, інституціоналізована в рамках РСАДПЗ. При чому в межах кожної з підсистем існували власні безпекові комплекси, які рідко перетиналися між собою. В межах РСАДПЗ боротьба за лідерство між КСА, Катаром та небажання допустити формування лідера з боку інших держав посилювалася наявністю нерегульованих територіальних проблем (катарсько-саудівські суперечки щодо району Аль-Хуфус [3], бахрейно-катарський спір щодо архіпелагу Хавар та півострова Зубара [4, с. 45], питання належності оазису Буреймі між КСА, ОАЕ та Оманом [4, с. 53],

тощо). Однак з 1991 року цими державами Ізраїль перестав визнаватися, а з часом і бути загрозою безпеці держав. А останнім часом це місце впевнено зайняв Іран, доказом чого можна вважати таємне і відкрите співробітництво Катару та КСА з Ізраїлем в питаннях протидії ІРІ [5; 6; 7]. Консолідуючий вплив фактору Ірану на політику арабських монархій настільки сильний, що РСАДПЗ в останні роки переживає відновлення активного співробітництва, а необхідність координації зусиль відсовує на задній план суперництво між рядом країн (між КСА та Катаром, Катаром та Бахрейном, Оманом та Єменом, тощо).

В іншій підсистемі безпеки, зав'язаній на ізраїльсько-палестинському протистоянні, також відбулися структурні зміни. Раніше стабільність забезпечувалася за рахунок мирних договорів Ізраїлю з Єгиптом та Йорданією і балансом сил, що підтримувався між цими країнами. Натомість асиметричні виклики, зокрема діяльність ХАМАСу та Хезболли, компенсувалася за рахунок майже регулярних військових операцій Єрусалиму. Важливу роль в цьому комплексі безпеки відігравали власне Ізраїль, Єгипет, Йорданія, ХАМАС та Хезболла, а також США і ЄС як головні зовнішні актори і Іран та Сирія як основні апологети антисіонізму та «спонсори» діяльності Хезболли.

Основні засади політики адміністрації Б. Обама на Близькому Сході були виголошені в його виступі в університеті Каїру під час першого турне по регіону. Однак більшість із зазначених принципів не тільки не була реалізована, але взагалі стала неактуальною. Точкою відліку в процесі структурних змін системи безпеки стали події «арабської весни». Той факт, що США принаймні підтримували події «арабської весни» на їх початку в 2011 році не ставлять під сумнів навіть прихильники адміністрації Б. Обама. Більш дискусійним є питання про масштаб втручання США в революційні події, однак важливішим є результат таких подій.

Масові виступи та революційні події протягом 2011-2013 років спричинили зміну влади в більшості держав Магрибу (за винятком

Алжиру) та суттєві ротації уряду в Йорданії, Омані, Кувейті та Бахреїні. Окремим наслідком можемо розглядати сирійську кризу. Ці події спричинили зміну функції системно важливих елементів, що хронологічно співпало із виведенням військ США із Іраку. Накладання кількох факторів спричинило серйозні зміни в системі безпеки Близького Сходу, і причиною таких змін в обох випадках став зовнішньополітичний курс адміністрації Б. Обама.

Після того, як в лютому 2011 року в Бахреїні почалися протести, в країну було введено контингент сил «Щит Затоки», що діяв в рамках і з ініціативи РСАДПЗ. Тим не менше пасивна участь Кувейту в допомозі Бахреїну була сприйнята шейхом Х. Аль-Халіфою в якості недружнього акту (особливо той факт, що більша частина незначних сил з Кувейту була шиїтами) [8]. Однак протести в арабських монархіях не призвели до суттєвого посилення фундаменталізму та не змінили склад основних гравців системи безпеки. Натомість в іншому комплексі безпеки відбувся серйозний перерозподіл сил.

Із самого початку «арабської війни» керівництво Ізраїлю на чолі з Нетаньяху виразило своє негативне ставлення до подій, що було пов'язано із усвідомленням небажаності будь-яких змін та ризику втрати напрацьованих контактів із сусідніми державами [9]. Ці побоювання хоча і виявилися небезпідставними, однак йшли врозріз із позицією США. Вже після перших місяців подій на площі Тахрір очевидною стала тенденція до посилення Братів-мусульман. Єгипет часів Мубарака був важливим гравцем регіональної системи безпеки, оскільки був важливим союзником США і основним регіональним гравцем після Ізраїлю в ізраїльсько-палестинському конфлікті. Стабільність режиму Мубарака гарантувала Єрусалиму контроль південних кордонів та запобігання такої ситуації, яка склалася із діяльністю Хезболли в Лівані. Відсутність стабільної влади в Єгипті вже вилилася у слабкий контроль над Синайським півостровом і

посилення тут радикальних сил, що потенційно може стати новим джерелом загроз в палестинській проблемі.

Сучасна система безпеки на Близькому Сході страждає від відсутності консолідованості між її основними елементами. Одразу після виступу Б. Обама в Каїрському університеті Нетаньяху виступив із програмною зовнішньополітичною програмою в Бар-Іланському університеті (червень 2009 року), яка окреслювала альтернативне бачення Близького Сходу. Її особливість – визнання пріоритетності Ірану як загрози нацбезпеці Ізраїлю та перенесення палестинського врегулювання аж на третє місце в зовнішньополітичних пріоритетах країни [10]. Двосторонні відносини Вашингтону із своїм основним союзником в регіоні різко погіршилися після провалу переговорів із ПНА за посередництва Д. Байдена та Х. Клінтон в 2010 році. А відновлення переговорів, в яких посередником виступав уже державний секретар Керрі було використано Ізраїлем скоріше для підготовки операції «Нерушима скеля», аніж для реального вирішення проблеми ізраїльських поселень на Західному березі річки Йордан та в секторі Газа. Недавній виступ Нетаньяху в Конгресі США можна вважати наочною демонстрацією того, наскільки поганим є стан відносин двох держав. Головна причина цього – невирішені суперечності щодо іранської ядерної проблеми.

Вищенаведені аргументи дозволяють говорити про те, що починаючи із 2011 року США втратили можливість розраховувати на двох основних союзників в регіоні – Єгипет (послаблений революцією) та Ізраїль (через розбіжності по Ірану). Не кращою є і ситуація із єдиним членом НАТО в регіоні – Туреччиною. Після інциденту з «Флотилією свободи» в 2010 році [11], участю Ердоганав Давоському форумі [12], погіршення відносин Туреччини з ЄС, США вже не можуть розраховувати і на цього союзника в своїй близькосхідній політиці (оскільки Туреччина вже зіпсувала відносини із всіма сусідами і державами регіону).

В результаті цього США втратили більшість своїх союзників у регіоні. Наразі проамериканської політики дотримується тільки КСА. Співробітництво держав підкріплюється величезними поставками зброї до королівства. В результаті формується ситуація, при якій головний системоутворюючий елемент системи безпеки не просто припинив свою військову присутність в регіоні. Виведення військ з Іраку могло б пройти для США без втрати впливу за умови компенсації у вигляді отримання нових союзників та формування тісніших зв'язків між державами, що мінімізувало б імовірність конфлікту. І можливо підтримка арабської весни з боку США була направлена саме на це – формування ліберальніших урядів в арабських країнах, які були б лояльніші щодо США. Однак результатом революційних перетворень стала втрата впливу США на стан безпеки в регіоні. Вашингтон втратив кількох стратегічних союзників, при чому розраховувати на відновлення втрачених позицій в найближчій перспективі можна лише в випадку Ізраїлю, оскільки Єгипет просто втратив вплив в регіоні, а керівництво Туреччини явно не збирається змінювати свій зовнішньополітичний курс.

Така втрата союзників супроводжувалася виникненням нових джерел напруження. Іранська ядерна програма та палестинська проблема стоять на місці, натомість на порядку денному залишається сирійська проблема. Відмова від військової операції в Сирії є доказом кризи лідерства США. Більше того, російську практику гібридної війни можна вважати відповіддю на американські гуманітарні інтервенції та військові операції, оскільки в обох випадках порушення міжнародного порядку не порушує існуючих норм міжнародного права.

Зараз в близькосхідній системі безпеки виник ряд нових проблем, які вимагають відповідної реакції системи. Серед цих загроз – сирійська проблема, Ісламська держава Іраку та Леванту, іранська ядерна проблема, а також старі проблеми неврегульованих територіальних питань та палестинська проблема. В результаті цього держави регіону опиняються

перед необхідністю пошуку відповіді на такі загрози. І якщо раніше США були гарантом стабільності в регіоні (оскільки збройні конфлікти були малоімовірні через присутність американських військ в Іраку), то зараз Штати не просто не контролюють стан безпеки в регіоні, але не мають засобів впливу на вказані проблеми. Очевидним є те, що Іран найбільше виграє від такого розвитку подій. І хоча ІРІ не є генератором цих загроз (оскільки більшість із них були побічними наслідками попередньої політики США), однак ІРІ продовжує використовувати підтримку терористичних угруповань для просування своїх інтересів в регіоні.

Відповіддю арабських держав на таку динаміку розвитку загроз в системі стала активізація безпекової співпраці в РСАДПЗ. Ізраїль після «втрати» Єгипту, США та Туреччини налагодив контакти із Йорданією, Катаром та КСА. В результаті цього в регіоні все чіткіше окреслюється розподіл держав на тих, хто прагне стабілізувати систему, та тих хто намагається змінити її контури. Раніше політика США забезпечувала більш-менш ефективну боротьбу з тероризмом. Виведення військ Штатів з Іраку створило вакуум сили, котрий активно заповнюється ісламістськими силами, часто підтримуваними Іраном. Кризові перетворення в ряді країн сприяли настільки сильному посиленню релігійних сил, що реальною стає загроза встановлення ряду ісламістських режимів. Закономірною реакцією решти держав є консолідація проти нової загрози. Однак існуюча структура регіональної системи була створена з ініціативи США і була на Штатах зав'язана. Вашингтон цілеспрямовано вибудовував свою систему союзників таким чином, щоб ця система не змогла працювати без Штатів. Штучна гра на суперечностях між Єгиптом та Ізраїлем, уникнення контактів між КСА, Туреччиною та Ізраїлем були тривалий час вигідними Сполученим Штатам. Однак наразі така політика призвели до того, що згадані держави переважно погіршили свої відносини із Вашингтоном, а між собою контактів не встановили. Це спричиняє руйнацію звичної структури зв'язків у системі, що поєднується із посиленням релігійних

рухів. А оскільки значна частина ресурсів США сконцентрована (і ще тривалий час буде сконцентрована) на протистоянні з РФ в політичній площині і з КНР в економічній сфері, то говорити про можливість і ресурси у США для відновлення втрачених позицій не доводиться.

Висновки. Підводячи підсумки можемо сказати, що близькосхідна політика США зазнає серйозних невдач. Посередництво в палестинській проблемі та іранська проблема стоять на місці, відносини із більшістю союзників зіпсовані, а можливості для врегулювання сирійської проблеми та ситуації з Ісламською державою Іраку та Леванту є дуже обмеженими. Виведення військ США з Іраку і зміна зовнішньополітичного курсу щодо Близького Сходу спричинило одночасно і утворення вакууму сили, і випадання системо утворюючого елемента із системи безпеки. Це ставить перед близькосхідною системою безпеки серйозний виклик побудови нової структури відносин, що гарантувала б не лише вирішення існуючих проблем, але і забезпечення безпеки в майбутньому. І все очевиднішим є те, що локомотивом цього процесу США бути не зможе, принаймні не одноосібно.

Список використаних джерел

1. Fawaz A. Gerges. Obama and the Middle East: The End of America's Moment? / A.Fawaz. - New York: Palgrave MacMillan – 2012 – 292 с.
2. Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія / Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки; Відп. редактор Б. О. Парахонський. – К.; ПЦ «Фоліант», 2008. – 591 с.
3. Security in the Arabian Peninsula: the Gulf Cooperation Council and the United States. A Summary of Remarks by Christian Koch, Emirates

Center for Strategic Studies [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mideasti.org/html/b-051101.html>.

4. Мелкумян Е.С. ССАГПЗ в глобальных и региональных процессах / Е.С.Мелкумян. – М.: ИВ РАН, 1999.

5. WikiLeaks: Саудовская Аравия «дружит» с Израилем [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://newsland.com/news/detail/id/721572>.

6. Two old foes unite against Tehran [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.thesundaytimes.co.uk/sto/news/world_news/Middle_East/article1341561.ece.

7. Израиль и КСА: связи на зыбучих песках [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.translarium.info/2014/07/israel-saudi-arabia-forging-ties-quicksand.html#axzz3RLFhyYFh>.

8. ССАГПЗ: интеграция на фоне серьезных внутренних противоречий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/?p=14935>.

9. «Арабская весна», подъем исламских движений, позиция внерегиональных игроков, выводы и рекомендации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2012/04-09-12.htm>.

10. Full text of Netanyahu's foreign policy speech at Bar Ilan [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.haaretz.com/news/full-text-of-netanyahu-s-foreign-policy-speech-at-bar-ilan-1.277922>.

11. Міжнародний кримінальний суд не відкриває провадження через «флотилію миру» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.radiosvoboda.org/archive/worldnews/latest/2729/2729.html?id=26677915>.

12. Израильские СМИ о скандале в Давосе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://newsru.co.il/arch/press/30jan2009/peres_002.html.